

Autoreferat

Imię i nazwisko: Krzysztof Jakubiak

Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:

- Magister archeologii, 1996, Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski
- Doktor nauk humanistycznych, 2001 Wydział Historyczny, Uniwersytet Warszawski (tytuł dysertacji: „Fortyfikacje Wyżyny Armeńskiej od I tysiąclecie p.n.e. do końca starożytności”), promotor: prof. Michał Gawlikowski.

Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

- 1996 do chwili obecnej: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego (od kwietnia 1996 na stanowisku naukowo-techniczny, od stycznia 2011 na stanowisku adiunkta); od października 2012 dyrektor ds. studenckich IA UW.
- 2000-2001 i 2004-2005: dyrektor ds. administracyjnych Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego

Dodatkowe funkcje:

- 2007-2012: koordynator programu Erasmus IA UW
- 2012- obecnie: uniwersytecki koordynator programu Erasmus Mundus Salam Project

Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

Książka pod tytułem: *The Sacral Landscape in Hatra* jest próbą zrozumienia specyficznej roli budowli i przestrzeni kultowych oraz ich znaczenia w powstaniu i rozwoju jednego z najważniejszych miast północnej Mezopotamii, w pierwszych wiekach naszej ery. Książka koncentruje się na bardzo ważnym aspekcie funkcjonowania tego starożytnego miasta i stawia sobie za cel wyjaśnienie „fenomenu Hatry”, odnoszącego się do okresu jej spektakularnego rozkwitu. Hatra w swoim czasie była z pewnością jednym z głównych ośrodków kultowych całego Bliskiego Wschodu, o czym do dziś świadczą między innymi monumentalne pozostałości potężnych świątyń. Z drugiej strony, obecny stan wiedzy nie pozwala na wyczerpujące i spójne opisanie religii panującej w tym mieście, ustalenia pełnego panteonu i specyfiki sprawowanego tam kultu. Mam nadzieję, że dzięki podjętej przeze mnie

próbie holistycznego ujęcia historii powstania, rozwoju i funkcji budowli oraz przestrzeni kultowych w Hatrze, zyskamy lepszy ogłód na życie religijne tego miast. Ma to zasadnicze znaczenie, jako że w świetle moich badaniach Hatra, jawi się jako miejsce szczególne, którego rozkwit był ściśle i nierozzerwalnie związany z rolą centrum religijnego. Na podstawie kilku inskrypcji możemy domniemywać, że nawet prawo „powszechne” obowiązujące w Hatrze, było podporządkowane wymogom i obyczajom religijnym. Bez wątpienia, Hatra była ośrodkiem kulturowym i religijnym, najważniejszym dla zamieszkujących ten rejon Bliskiego Wschodu plemion aramejskich, a także plemion arabskich mówiących po aramejsku.

Początki Hatry jako ośrodka miejskiego są trudne do zidentyfikowania i precyzyjnego umiejscowienia w czasie. W książce staram się wykazać, że dzięki analizie rozmieszczenia i lokalizacji niektórych świątyń można spróbować ustalić początki funkcjonowania tego miejsca jako centrum kultowego. Kolejnym ważnym elementem, pozwalającym na zgłębienie dziejów Hatry, są inskrypcje aramejskie, w mojej książce po raz pierwszy przestudiowane w kontekście miejsc, w których się znajdowały.

Najważniejszą przestrzenią sakralną w Hatrze był Wielki Temenos, monumentalny okrąg świątynny, zlokalizowany w samym centrum miasta. Pierwszy rozdział książki poświęcony jest temu miejscu. Przestudiowałem nie tylko wszystkie budowle o znajdujące się wewnątrz Wielkiego Temenosu, ale także sam mur temenosowy. Konstrukcja murów wskazuje, że powstawały one w kilku różnych fazach, co jest bardzo istotne przy próbie datowania okręgu świątynnego i najwcześniejszych założeń miejskich.

W tym rozdziale dowodzę także, że część z budowli na terenie Wielkiego Temenosu, które są powszechnie interpretowane jako konstrukcje o charakterze czysto sakralnym, pełniły w rzeczywistości głównie funkcję sal bankietowych. Chodzi tutaj, przede wszystkim, o tak zwane Wielkie Iwany, które moim zdaniem, służyły jako miejsce zebrań podczas uroczystych, kultowych bankietów, odbywających się w Wielkim Temenosie. Podział przestrzeni wewnątrz Temenosu (dziejnińce) jest z kolei związany z wyróżnieniem miejsc dla konkretnych grup ludzi biorących udział w uroczystościach. Zwykli obywatele miasta mogli przebywać jedynie na głównym, największym dziedzińcu, na którym znajdowały się świątynie Allat i tak zwana „świątynia Hellenistyczna”. Północno-zachodnia część Wielkiego Temenosu, odseparowana dwoma murami (pierwszy od południa, drugi od wschodu), była dostępna prawdopodobnie tylko hatreńskim elitom. Dziedziniec południowo-zachodni był obszarem zarezerwowanym dla nielicznych, być może tylko dla kapłanów i władców.

Znajdowały się tutaj świątynie Szahiru, Szamasza, Samiji. W tej części Temenosu znajdowało się też miejsce, określane niekiedy jako odeon. Na podstawie dostępnych źródeł przypuszczam, że owa tajemnicza konstrukcja mogła być w rzeczywistości wyrocznią związana z kultem Nabu/Apollona. Materiały epigraficzne znalezione w Hatrze w sposób wyraźny mówią o przepowiedniach przekazywane przez bóstwo podczas snów. Ponadto, na kilku płaskorzeźbach odkrytych w mieście, możemy znaleźć wizerunek bóstwa podpisanego jako Zaqiqu. W czasach nowoasyryjskich Zaqiqu był czczony w Północnej Mezopotamii jako bóstwo proroczych snów.

Pozostałe budynki i przestrzenie o charakterze sakralnym odgrywały także, ważną rolę w życiu miasta; stanowiły oś rozwoju tkanki miejskiej, wokół której powstawały inne struktury. Analizując wszystkie dostępne źródła dotyczące budynków kultowych spoza obszaru Wielkiego Temenosu, udało mi się ustalić, że lokalizacja tak zwanych małych świątyń, rozrzuconych z pozoru nieco chaotycznie na terenie miasta, była ściśle związana z religijną i społeczną strukturą Hatry. Wyróżniłem trzy kategorie świątyń miejskich; podział wynikał z postulowanego przez mnie przeznaczenia tych budowli dla określonych grup ludzi. Pierwsza kategoria to świątynie ulokowane przy głównych ciągach komunikacyjnych, lub też w pobliżu Wielkiego Temenosu. Te budowle sakralne były przeznaczone nie tylko dla mieszkańców miasta, ale także (a może przede wszystkim) dla odwiedzających miasto pielgrzymów. Drugą grupę stanowiły świątynie dzielnicowe, zazwyczaj wręcz „schowane” pośród architektury mieszkalnej. Pełniły rolę lokalnych sanktuariów, gdzie na co dzień mogli modlić się i odbywać praktyki religijne zwykli mieszkańcy okolicznych domów. Ostatnią kategorią, wyróżnioną na potrzeby książki, są budowle sakralne z temenosami. Analiza zabytków, inskrypcji i samej substancji architektonicznej, pozwoliła mi na wysunięcie przypuszczenia, że te świątynie, pierwotnie funkcjonowały poza murami miejskimi. Podczas jedyne go sezonu badawczego kierowanego przez polskich archeologów w Hatrze, Michałowi Gawlikowskiemu udało się odkryć pozostałości wczesnych fortyfikacji miejskich. Próbując odtworzyć całą pierwotną linię umocnień na planie Hatry zauważyłem, że wszystkie świątynie z temenosami były oryginalnie ulokowane poza miastem. Dopiero inwestycje z początku II wieku naszej ery, a zwłaszcza powiększenie narysu murów obronnych, pozwoliło na włączenie tych świątyń w obszar miasta.

W książce poddaje także rewizji dotychczasowe ustalenia dotyczące dedykacji hatreńskich świątyń miejskich. Uważam, inaczej, niż do tej pory sądzono, że żadna ze świątyń nie reprezentuje przykładu budowli poświęconej tylko jednemu bóstwu. Przeciwnie,

świątynie te były miejscami, gdzie pod jednym dachem czczono liczne bóstwa, różniące się rangą i znaczeniem w panteonie Hatry. Dowody na to można znaleźć przede wszystkim w aramejskich inskrypcjach, odkrytych w poszczególnych sanktuariach. Pomocna była także analiza kontekstualna pozostałych grup zabytków: głównie rzeźby i płaskorzeźby. Należy podkreślić, że istniejące opracowania zabytków sztuki Hatry, prezentowały je niejako „w oderwaniu” od miejsc, do których te oryginalnie należały. W ten sam sposób traktowane były budowle, w tym budowle sakralne; wyjęte z kontekstu urbanistycznego, bez niezbędnego do zrozumienia ich funkcji i przeznaczenia, całościowego opracowania. Przeprowadzone przeze mnie studia, dały, mam nadzieję, możliwie pełny ogląd zjawiska, jakim była świątynia hatreńska.

Istotną kwestią poruszoną w mojej książce jest pochodzenie i charakterystyk bogów i bogiń, którym oddawała cześć ludność Hatry. Pojawiają się wśród nich Szamasz, Barmaran czy Atargatis; imiona typowe dla kultów zachodniosemickich w pierwszych wiekach naszej ery. Jednakże, w inskrypcjach spotykamy także Nanaję czy Nergala, bóstwa, które na Bliskim Wschodzie były czczone wiele stuleci wcześniej. Być może Hatra jest przykładem swoistej „restauracji” dawnych kultów, zakorzenionych w tradycji babilońskiej, sięgającej aż do końca III tysiąclecia przed naszą erą. Obserwacje te pozwoliły mi na sformułowanie wniosku, który być może wyjaśnia zagadkę „fenomenu Hatry”. Dynamiczny rozwój tego miasta (II- III wiek naszej ery) zbiegł się w czasie z ostatecznym zmierzchem innego potężnego „świętego miasta” Bliskiego Wschodu – Babilonu. Odwieczne kulty i starożytne bóstwa z tego pradawnego miasta nie zniknęły jednak bez śladu. Pojawiły się, zapewne w nieco innej oprawie, zmienionej formie, właśnie w Hatrze. Aramejczycy, którzy setki lat przed powstaniem Hatry pojawili się w Mezopotamii, stali się niejako spadkobiercami babilońskich wierzeń. Wydaje się, że aramejskie i arabskie plemiona odnalazły w Hatrze miejsce, gdzie wciąż funkcjonował tak bliski im system religijny, z ceremoniałami i oprawą kultową odpowiadającą ich wyobrażeniom.

Pozostałe osiągnięcia naukowo-badawcze:

W czerwcu 2001 obroniłem, z oceną bardzo dobrą, pracę doktorską. Problematyka poruszona w moim doktoracie znalazła rozwinięcie w kilku artykułach publikowanych w krajowych i zagranicznych periodykach. Przede wszystkim jednak, treść samego doktoratu była podstawą opublikowanej w 2003 roku książki: *The Development of Defence System of Eastern Anatolia (the Armenian Upland) from the beginning of the Kingdom of Urartu to the*

end of Antiquity. Poza wspomnianą książką do moich osiągnięć po obronieniu doktoratu mogę zaliczyć publikację czterdziestu dwóch artykułów naukowych. Ponadto przygotowałem dwadzieścia trzy hasła encyklopedyczne do Encyklopedii Religii PWN, oraz osiemnaście haseł do Encyklopedii PWN. Wziąłem udział w czternastu konferencjach o charakterze międzynarodowym. Spośród tych wystąpień chciałbym wyróżnić:

8 ICAANE (International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East), April 30-May 4, 2012;

Hatra, Politics Culture and Religion between Parthia and Rome, Amsterdam 18-20. December 2009.

5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East, Madrid, April 2-8, 2006;

4th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East, 29 March- 3 April 2004.

Od kilku lat moje zainteresowania naukowe koncentrują się w znacznej mierze na problematyce archeologii miast starożytnego Bliskiego Wschodu, od początku epoki żelaza aż do późnego Antyku. W obszarze studiów znajdują się zarówno architektura (mieszkalna, obronna, sakralna) jak i zagadnienia związane z rozwojem i funkcjonowaniem miast i ich mieszkańców na różnych płaszczyznach (społecznej, gospodarczej, religijnej etc). Zasięg terytorialny moich badań obejmuje starożytne ośrodki miejskie na obszarach dzisiejszego Iranu i Iraku, Turkmenistanu, Armenii, Syrii, Libanu i wreszcie Egiptu.

Moja praca i zainteresowania naukowe są nierozdzielnie związane z działaniami w terenie, wykopaliskami i prospekcjami archeologicznymi. Od II roku studiów biorę udział w przynajmniej w jednej misji archeologicznej w ciągu roku, do tej pory uczestniczyłem w przeszło 30 różnych sezonach badawczych w ramach kilku projektów. W roku 2006 i 2007 zostałem wyróżniony nagrodą przyznawaną przez studentów najbardziej „aktywnym terenowo” pracowników IA. Jeszcze przed obroną pracy magisterskiej uczestniczyłem w wykopaliskach w Izraelu na stanowiskach Tel Kabri i Gilgal w Izraelu. Już jako pracownik Instytutu Archeologii UW byłem członkiem misji w Turkmenistanie kierowanej przez Prof. Barbarę Kaim. W ramach tych działań pracowałem na stanowisku Stary Serags i Mele Hairam. Najważniejsze są jednak dla mnie, późniejsze projekty, z których część odbyła się pod moim bezpośrednim kierownictwem.

W 2004 roku zostałem kierownikiem misji badawczej na terenie antycznego miasta Peluzjum na Synaju w Egipcie. W skład misji wchodził archeolog, konserwator oraz architekt. Już w czasie pierwszego sezonu wykopaliskowego udało nam się natrafić na cenne znalezisko w postaci doskonale zachowanej mozaiki podłogowej, co spotkało się z zainteresowaniem krajowej i zagranicznej prasy. Prace w Peluzjum były prowadzone przez sześć kolejnych sezonów. Materiał archeologiczny i architektoniczny pozyskany w trakcie tych wykopalisk jest bardzo obszerny i był systematycznie prezentowany w rozmaitych artykułach, publikowanych przeze mnie oraz przez pozostałych członków misji. O odkryciach w Peluzjum miałem także okazję mówić podczas konferencji naukowych: (16th Symposium on Mediterranean Archaeology, 1-3 March, Florence, Italy, 2012; Fifth Central European Conference of Egyptologists. Egypt 2009: Perspectives of Research. Pułtusk 22-24 June 2009; 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East, Madrid, April 2-8, 2006).

Na początku przyszłego roku do druku zostanie oddana finalna publikacja tego stanowiska pod moją redakcją.

W 2003 wspólnie z Michałem Neską uzyskałem koncesję na przeprowadzenie prospekcji archeologicznej w dolinie rzeki Auali w Libanie. Projekt o nazwie Eshmoun Valley trwał do roku 2008 (z przerwą w roku 2007 spowodowaną działaniami wojennymi). W trakcie tych kilku lat udało się zlokalizować kilkadziesiąt nowych stanowisk archeologicznych. W przygotowaniu jest finalna publikacja rezultatów badań.

W latach 2006-2010 brałem udział w pracach w Hawarte w Syrii, jako wiceszef misji kierowanej przez profesora Michała Gawlikowskiego. Prace obejmowały przede wszystkim pomieszczenia mitreum, odkrytego pod ruinami kościoła i datowanego na okres od przełomu I/II w. do wieku IV. W rezultacie działań misji archeologicznej udało się odsłonić dobrze zachowane niezwykle cenne polichromie na ścianach mitreum. Ponadto, dzięki badaniom archeoastronomicznym określono jak i kiedy promienie słoneczne docierały do wnętrza sanktuarium.

Kolejnym projektem, który pozwolił mi na współpracę z profesorem Gawlikowskim i kolejnym realizowanym w Syrii, były wykopaliska prowadzone w Palmyrze. Celem prac prowadzonych w ostatnich latach w Palmyrze były (zakończone sukcesem) poszukiwania miejsca, gdzie znajdowała się słynna taryfa celna, oraz sanktuarium dedykowane bóstwu Rabasire.

Chciałbym w tym miejscu wspomnieć, że w ramach obchodów pięćdziesięciu lat polskich badań w Palmyrze byłem jednym z głównych organizatorów międzynarodowej konferencji, pod tytułem: Palmyra – Queen of the Desert, 50 years of Polish Excavations in Palmyra 1959-2009. Miała ona miejsce w Warszawie w dniach 6-8 grudnia 2010. W ramach tych obchodów przygotowałem także wystawę okolicznościową w Łazienkach Królewskich w Warszawie.

Doświadczenie zdobyte podczas organizacji tych imprez miałem możliwość wkrótce wykorzystać biorąc udział w przygotowaniu najważniejszej obecnie, cyklicznej konferencji archeologicznej dotyczącej Bliskiego Wschodu, ICAANE, która odbyła się w maju 2012 roku w Warszawie. Podczas tej konferencji wygłosiłem referat po raz pierwszy prezentując wstępne wyniki studiów, kompleksowo przedstawionych w mojej ostatniej książce.

Od 2010 kieruję kolejnym projektem w Egipcie, misją archeologiczną w Marinie el-Alamain. Do tej pory odbyły się dwa sezony wykopaliskowe, które przyniosły odkrycie nowych fragmentów zabudowy miejskiej, oraz (jak do tej pory), fragmenty budowli term, którą mamy zamiar odsłaniać w najbliższym sezonie badawczym w roku 2014.

Najnowszy projekt międzynarodowy pod moim kierownictwem rozpoczął się w październiku 2013. Są to wykopaliska na stanowisku Metsamor w Armenii realizowane we współpracy z Armenijskim Ministerstwem Kultury. Projekt badawczy, ze strony ormiańskiej koordynowany prof. Aszota Philiposjana, jest przewidywany na co najmniej pięć następnych sezonów.

Niezwykle ważnym doświadczeniem, które w znacznym stopniu ukształtowało moje ostatnie zainteresowania naukowe, były wyjazdy do Iraku. W 2000 pojechałem do tego kraju na czele grupy polskich archeologów, której celem było ponowne nawiązanie współpracy przerwanej przez pierwszą wojnę w Zatoce Perskiej. Podczas tego wyjazdu udało się także przeprowadzić prospekcję archeologiczną na wybranych stanowiskach. Po raz kolejny odwiedziłem Irak dwa lata później, jako szef grupy ekspertów mających oszacować straty spowodowane na stanowiskach archeologicznych przez działania wojenne. Jak się miało okazać, dokumentacja filmowa wykonana przeze mnie podczas tej wizyty była ostatnią przed rozpoczęciem kolejnej interwencji militarnej w Iraku w roku 2003. Materiały te zostały wykorzystane podczas prac międzynarodowych komisji UNESCO zajmujących się grabieżą kolekcji starożytności. Moja ostatnia wizyta w Iraku miała miejsce w roku 2009. Pojechałem tam na zaproszenie Irackiego Departamentu Starożytności (State Organization of Antiquities

and Heritage). Właśnie podczas tego wyjazdu miałem mieć okazję po raz kolejny odwiedzić Hatrę, a także obejrzeć kolekcję znalezisk z tego stanowiska zgromadzonych w tamtejszym muzeum. W tym czasie zostałem również poproszony o pomoc w zorganizowaniu wystawy najważniejszych hatreńskich zabytków. Właśnie wówczas, pod wielkim wrażeniem tego niezwykłego, ale nieco zapomnianego przez archeologię antycznego miasta, podjąłem decyzję o napisaniu książki poświęconej Hatrze. Praca tę przedstawiam jako osiągnięcie na podstawie którego będę ubiegał się o uzyskanie tytułu doktora habilitowanego.

Działalność dydaktyczna i popularyzacja nauki

Od 1996 roku prowadzę zajęcia dydaktyczne dla studentów Instytutu Archeologii UW. Są to, między innymi, ćwiczenia z zakresu metodyki badań terenowych (w tym także zajęcia w języku angielskim) oraz zarysu cywilizacji śródziemnomorskich (Bliski Wschód). Prowadziłem wykłady ogólnie instytutowe, dotyczące głównie Anatolii, Wyżyny Armeńskiej, oraz Północnej Mezopotamii. W przeciągu ostatnich trzech lat, były to zajęcia o następujących tytułach: „Rozwój budownictwa militarnego Azji Mniejszej w okresie hellenistycznym i rzymskim”, „Armenia starożytna”, „W cieniu boga słońca”, „Archeologia Azji Mniejszej w okresie grecko-rzymskim”, „Architektura sakralna Bliskiego Wschodu od Aleksandra do Arabów”, „Mezopotamia Północna w okresie późnym, od Aleksandra Wielkiego do podboju arabskiego”, „Archeologia Armenii”.

Poza działalnością naukową i dydaktyczną, w ostatnich latach często brałem udział w wydarzeniach o charakterze popularnonaukowym. Byłem proszony o konsultacje przy okazji tekstów poruszających tematy archeologiczne, między innymi w „Polityce” czy „National Geographic”. Wielokrotnie występowałem w audycjach radiowych (Program II Polskiego Radia), prezentujących dokonania polskich i zagranicznych badaczy w dziedzinie historii i archeologii.

